সেউজ বিপ্লৱ (The Green Revolution)

"সেউজ বিপ্লৱ" বুলিলে এনে নতুন শস্যৰ জাত আৰু নতুন কৃষি-পদ্ধতিৰ প্ৰৱৰ্তনক বুজোৱা হয়, যাৰ ফলত শস্যৰ উৎপাদন বৃদ্ধি পায়। ১৯৫০ৰ দশকত মেক্সিকোত ইয়াৰ আৰম্ভণি হৈছিল। ১৯৬০ৰ দশকৰ মাজভাগৰ পৰা বহু উন্নয়নশীল দেশত ধান আৰু ঘেঁহুৰ অধিক উৎপাদনক্ষম নতুন জাতৰ প্ৰৱৰ্তন কৰা হয়।

ইয়াৰ আটাইতকৈ উল্লেখযোগ্য প্ৰয়োগ ভাৰতীয় উপমহাদেশত দেখা গৈছিল।

"সেউজ বিপ্লৱ" শব্দটোৱে কম সময়ৰ ভিতৰত কৃষি উৎপাদনত হোৱা স্পষ্ট উন্নতি আৰু তুলনামূলকভাৱে দীঘলীয়া সময় ধৰি কৃষি উৎপাদনৰ উচ্চ স্তৰ বজাই ৰখাক বুজায়।

ভাৰতৰ প্ৰেক্ষাপটত সেউজ বিপ্লৱ

১৯৬০ৰ দশকৰ মাজভাগৰ পৰা ভাৰতত পৰম্পৰাগত কৃষি-পদ্ধতিৰ ঠাইত ক্ৰমান্বয়ে আধুনিক প্ৰযুক্তি আৰু আধুনিক কৃষি-পদ্ধতি ব্যৱহাৰ হ'বলৈ ধৰে। এইদৰে দেশত এক কৃষি-বিপ্লৱৰ সৃষ্টি হয়, যাক "সেউজ বিপ্লৱ" বুলি কোৱা হয়। প্ৰথমতে ১৯৬০–৬১ চনত প্ৰায় সাতখন জিলাত পৰীক্ষামূলকভাৱে নতুন প্ৰযুক্তি ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। পিছত "উচ্চ উৎপাদনক্ষম জাতৰ কাৰ্যসূচী" (High-Yielding Varieties Programme—HYVP) সমগ্ৰ দেশলৈ বিস্তাৰ কৰা হয়। এই উচ্চ উৎপাদনক্ষম জাতসমূহে কৃষি উৎপাদনত এক ডাঙৰ পৰিৱৰ্তন আনিছিল। সেয়েহে ইয়াক "সেউজ বিপ্লৱ" বুলি কোৱা হ'ল।

সেউজ বিপ্লৱৰ মূল দিশ আছিল কৃষি উৎপাদন বৃদ্ধি আৰু কৃষিক্ষেত্ৰত প্ৰযুক্তিৰ ব্যাপক ব্যৱহাৰ। এই বিপ্লৱে কৃষিক্ষেত্ৰত ব্যক্তিগত বিনিয়োগকো উৎসাহিত কৰিছিল। অৰ্থনীতিবিদ K. M. Raj-ৰ মতে, নতুন কৌশলৰ মূল উদ্দেশ্য কেৱল সামগ্ৰিক কৃষি উৎপাদনৰ বৃদ্ধিৰ গতি তীব্ৰ কৰা নহয়; বৰং যিবোৰ অঞ্চলত নতুন প্ৰযুক্তি গ্ৰহণৰ বাবে উপযুক্ত জলবায়ু, মাটি আৰু পানীৰ সুবিধা আছে, সেই অঞ্চলৰ ডাঙৰ আকাৰৰ কৃষি-পামত ব্যক্তিগত বিনিয়োগক উৎসাহিত কৰাও ইয়াৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ উদ্দেশ্য।

ভাৰতত সেউজ বিপ্লৱৰ প্ৰভাৱ ১৯৬৭–৬৮ চনৰ পৰা স্পষ্টভাৱে দেখা যায় আৰু প্ৰায় ১০ বছৰ ধৰি ইয়াৰ প্ৰভাৱ উল্লেখযোগ্য আছিল। ইয়াৰ প্ৰভাৱ ভৱিষ্যততো অব্যাহত থকাৰ সম্ভাৱনা আছে বুলি ধৰা হৈছিল। পঞ্জাব, হাৰিয়ানা, গুজৰাট, মহাৰাষ্ট্ৰ, অন্ধ্ৰ প্ৰদেশ আৰু তামিলনাড়ু আদি ৰাজ্যত ইয়াৰ প্ৰভাৱ অধিক দেখা গৈছিল। ঘেঁহু, ধান, জোৱাৰ, কুঁহিয়াৰ, মাকৈ, বাজৰা আদি শস্যত উচ্চ উৎপাদনক্ষম জাত ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। ইয়াৰ ফলত বিশেষকৈ ঘেঁহু আৰু ধানৰ উৎপাদন যথেষ্ট বৃদ্ধি পাইছিল।

ধান আৰু ঘেঁহুৰ তুলনামূলকভাৱে অধিক উৎপাদন

উৎসৰ Table No. 5 অনুসৰি, ঘেঁহু আৰু ধানৰ অনুপাত ১৯৬০–৬১ চনৰ ১/৩ৰ পৰা ১৯৯৬–৯৭ চনত ৮৫%লৈ বৃদ্ধি পাইছিল। ১৯৯৯–২০০০ চনত ই ৭৮% আছিল। ১৯৬০–

৬১ চনত ঘেঁহুৰ উৎপাদন ১১ মিলিয়ন টন আছিল; ১৯৯৮–৯৯ চনত ই ৭০ মিলিয়ন টনলৈ বৃদ্ধি পায়। প্রতি হেক্টৰত উৎপাদন ৮৫০ কিলোগ্রামৰ পৰা ২৫৮০ কিলোগ্রামলৈ বৃদ্ধি পাইছিল। অর্থাৎ ৪০ বছৰত প্রতি হেক্টৰত উৎপাদন প্রায় তিনিগুণ বৃদ্ধি পাইছিল।

উৎসৰ পৰৱর্তী অংশত কোৱা হৈছে যে ধান দেশৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূর্ণ খাদ্যশস্য হৈ থাকিলেও ঘেঁহুৰ উৎপাদন দ্রুতগতিত বৃদ্ধি পাইছিল।

বাণিজ্যিক শস্যৰ উৎপাদন বৃদ্ধি

সেউজ বিপ্লৱৰ মূল লক্ষ্য আছিল খাদ্যশস্যৰ উৎপাদন বৃদ্ধি কৰা। কিন্তু ইয়াৰ ফলত বাণিজ্যিক শস্যৰ উৎপাদনতো উল্লেখযোগ্য উন্নতি ঘটিছিল।

উৎসৰ এই অংশত বাণিজ্যিক বেংক আৰু State Bank of India আদিয়েও কৃষকসকলক অধিক উৎপাদন কৰিবলৈ সহায় কৰাৰ কথা উল্লেখ কৰা হৈছে।

৮. চৰকাৰৰ উৎসাহমূলক মূল্য নীতিয়ে কৃষকসকলক অধিক উৎপাদন কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰিছিল।

৯. মাটি সংৰক্ষণ আঁচনিসমূহে মাটিৰ উর্বৰতা সংৰক্ষণত সহায় কৰিছিল আৰু ইয়াৰ ফলত উৎপাদন বৃদ্ধি পাইছিল।

১০. সমবায় বিপণন আৰু নিয়ন্ত্রিত বজাৰ আদিৰ জৰিয়তে কৃষিজাত সামগ্রীৰ বিপণন সুবিধা বৃদ্ধি কৰা হৈছিল। ইয়াৰ ফলতো কৃষি উৎপাদন বৃদ্ধি পাইছিল।

১১. ভূমি সংস্কাৰৰ বিভিন্ন ব্যৱস্থা—মধ্যস্থতাকাৰী প্রথা বিলোপ, ভাড়াতীয়াৰ অধিকাৰ সু�ৰক্ষা, ভাড়াতীয়া কৃষকক মালিকীস্বত্ব প্রদান, ভূমি একত্রীকৰণ, খাজনা নিয়ন্ত্রণ আদি—কৃষি উৎপাদন বৃদ্ধিত যথেষ্ট সহায় কৰিছিল।

১২. সামূহিক উন্নয়ন আঁচনি, ৰাষ্ট্রীয় সম্প্রসাৰণ সেৱা আৰু বিভিন্ন গ্রাম্য উন্নয়ন কার্যসূচীয়েও সেউজ বিপ্লৱৰ বিকাশত সহায় কৰিছিল।

সেউজ বিপ্লৱৰ প্রভাৱ

উপকাৰী প্রভাৱ

ভাৰতত সেউজ বিপ্লৱে কেইবাটাও উপকাৰী প্রভাৱ পেলাইছিল। ইয়াৰ ফলত কৃষি উৎপাদন বৃদ্ধি পাইছিল। কৃষকসকলৰ আর্থিক অৱস্থাৰ উন্নতি হৈছিল। গ্রাম্য অঞ্চলত কর্মসংস্থাপনৰ সুযোগ বৃদ্ধি পাইছিল। কৃষকসকলৰ মাজত আধুনিক কৃষি-পদ্ধতি ব্যৱহাৰৰ প্রতি সচেতনতা বৃদ্ধি পাইছিল। কৃষকসকলৰ সামাজিক মর্যাদা আৰু জীৱন-যাপনৰ মান উন্নত হৈছিল। সামগ্রিকভাৱে ই গ্রাম্য সমাজৰ উন্নয়নত সহায় কৰিছিল।

সেউজ বিপ্লৱৰ মুখ্য সীমাবদ্ধতা

সেউজ বিপ্লৱে কিছু উপকাৰী ফলাফল আনিলেও ইয়াৰ কিছুমান সীমাবদ্ধতা আছিল। ইয়াৰ প্ৰভাৱ তুলনামূলকভাৱে কম সময়ৰ বাবে অধিক স্পষ্ট আছিল; প্ৰায় ১০ বছৰলৈ ইয়াৰ প্ৰভাৱ বিশেষভাৱে দেখা গৈছিল। ইয়াৰ প্ৰভাৱ কিছুমান নিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যতে সীমাবদ্ধ আছিল—যেনে পঞ্জাব, হাৰিয়ানা আৰু গুজৰাট, মহাৰাষ্ট্ৰ, অন্ধ্ৰ প্ৰদেশ আৰু তামিলনাড়ুৰ কিছুমান অঞ্চল। আন বহু ৰাজ্যই ইয়াৰ পৰা বিশেষ সুবিধা লাভ কৰিব পৰা নাছিল। ডাঙৰ কৃষক আৰু ভূমিৰ মালিকসকলেই বিপ্লৱৰ সুবিধা অধিক লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। ইয়াৰ প্ৰভাৱ বিশেষকৈ ঘেঁহুৰ উৎপাদনত বেছি দেখা গৈছিল। সেয়েহে কেতিয়াবা সেউজ বিপ্লৱক "ঘেঁহু বিপ্লৱ" বুলিও কোৱা হয়।

সেউজ বিপ্লৱৰ সামাজিক পৰিণতি

সেউজ বিপ্লৱে গ্ৰাম্য সমাজত বিভিন্ন সামাজিক পৰিণতি সৃষ্টি কৰিছিল। তলত ইয়াৰ কিছুমান উল্লেখযোগ্য দিশ দিয়া হ'ল।

১. নতুন কৃষি প্ৰযুক্তি অহাৰ আগতে যিমান কৃষি উৎপাদন কল্পনা কৰাটো কঠিন আছিল, সেউজ বিপ্লৱৰ ফলত খাদ্যশস্যৰ উৎপাদন তাতকৈ বহুগুণ বৃদ্ধি পালে। এই উৎপাদন বৃদ্ধিয়ে কৃষকসকলৰ আত্মবিশ্বাস আৰু উৎসাহ বৃদ্ধি কৰিলে।

২. সেউজ বিপ্লৱৰ ফলত কিছুমান আনুষংগিক উন্নয়নো ঘটিছিল। বৃহৎ কৃষি উৎপাদনে যাতায়াত ব্যৱস্থাৰ উন্নতি, শিক্ষাৰ নেটৱৰ্কৰ বিস্তাৰ আৰু বিশেষকৈ গ্ৰাম্য বিদ্যুৎ যোগানৰ উন্নতিত সহায় কৰিছিল। এই সুবিধাসমূহে গাঁওসমূহক উন্নয়নৰ দিশে আগবঢ়াই নিলে।

৩. কিছুমান অৰ্থনীতিবিদৰ মতে, দীৰ্ঘম্যাদীভাৱে সেউজ বিপ্লৱে গ্ৰাম্য জনসংখ্যাৰ চহৰমুখী প্ৰব্ৰজন কমাব পাৰে। সেউজ বিপ্লৱৰ প্ৰভাৱ পৰা গাঁওসমূহত নগৰীয়া জীৱন-যাপনৰ বহু সুবিধা উপলব্ধ হ'বলৈ ধৰিছিল। বিদ্যুৎ, পাইপৰ পানী, ৰন্ধন গেছ, পথ, আধুনিক শৌচাগাৰ, বাতৰি কাকত, টেলিভিছন, ৰেডিঅ', টেলিফোন আদি সুবিধা গাঁওতো উপলব্ধ হ'বলৈ ধৰিছিল।

নতুন প্ৰযুক্তি গ্ৰহণ কৃষকসকলৰ শিক্ষাৰ স্তৰৰ ওপৰতো নিৰ্ভৰ কৰে। D. P. Chaudhri-এ "Education and Agricultural Productivity in India" নামৰ অধ্যয়নত দেখুৱাইছে যে ডাঙৰ কৃষকসকলে উৎপাদন বৃদ্ধি আৰু খৰচ কমাব পৰা নতুন কৃষি উদ্ভাৱনসমূহ সাধাৰণতে আগতীয়াকৈ গ্ৰহণ কৰে। আনহাতে, সাধাৰণতে কম শিক্ষিত সৰু কৃষকসকলে এই নতুনত্বসমূহ গ্ৰহণ কৰাত পিছ পৰে। সেয়েহে নতুন প্ৰযুক্তিৰ বিস্তাৰ তথ্যৰ প্ৰসাৰৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে আৰু তথ্যৰ প্ৰসাৰ কৃষকসকলৰ শিক্ষাৰ স্তৰৰ সৈতে জড়িত। এই কাৰণে নিৰক্ষৰতা দূৰ কৰাৰ কাৰ্যসূচী সেউজ বিপ্লৱৰ বিস্তাৰৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ মাধ্যম হ'ব পাৰে।

C. H. Hanumantha Rao-ৰ মতে, যিবোৰ অঞ্চলত সামন্তীয় আৰু অৰ্ধ-সামন্তীয় সামাজিক গাঁথনি আৰু মানসিকতাৰ প্ৰভাৱ কমিছে আৰু ধন-সম্পদ আৰু সামাজিক মৰ্যাদাৰ বৈষম্য অধিক স্পষ্ট নহয়, সেই অঞ্চলত আধুনিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াত অংশগ্ৰহণ সাধাৰণতে

অধিক হয়। তেওঁ পঞ্জাব, হাৰিয়ানা আৰু পশ্চিম উত্তৰ প্ৰদেশৰ উদাহৰণ দিছে। এই অঞ্চলসমূহত প্ৰযুক্তিগত পৰিৱৰ্তনৰ ফলত বিশেষ সামাজিক উত্তেজনা সৃষ্টি হোৱা নাছিল, কাৰণ তাত প্ৰকৃত মজুৰি বৃদ্ধি পাইছিল। কিন্তু তামিলনাড়ুৰ থানজাভুৰত পৰিস্থিতি একে নাছিল। তাত ভূমিৰ মালিকসকলে অধিক মজুৰিৰ দাবীৰ মোকাবিলা কৰিবলৈ বাহিৰৰ পৰা কৃষি শ্ৰমিক আনিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। সেয়েহে সেউজ বিপ্লৱৰ সফলতাৰ বাবে সামন্তীয় আৰু অৰ্ধ-সামন্তীয় ভূমি সম্পৰ্কৰ বিৰুদ্ধে গুৰুত্বসহকাৰে ব্যৱস্থা লোৱাটো প্ৰয়োজনীয়।

সেউজ বিপ্লৱ নিজে নিজে সফল হ'ব নোৱাৰে। কৃষি উৎপাদন স্বয়ংক্ৰিয়ভাৱে বৃদ্ধি নাপায়।

উৎসৰ শেষৰ অংশ অনুসৰি, উৎপাদন উদ্ভিদৰ জিনগত দক্ষতা আৰু কৃষকৰ ব্যৱস্থাপনা দক্ষতাৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্কৰ ফল। কৃষকসকলৰ নিষ্ঠা, কঠোৰ পৰিশ্ৰম, নতুনত্ব গ্ৰহণৰ মানসিকতা আৰু উদ্যোগী মনোভাৱ ভাৰতৰ কৃষিৰ পৰিৱৰ্তনত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰিছে।

টোকা: মূল নথিখনৰ কিছুমান অংশ অসম্পূৰ্ণ/কাট খোৱা অৱস্থাত আছে। সেই অংশসমূহত নতুন তথ্য নিজে যোগ নকৰি উপলব্ধ বিষয়বস্তুৰ ভিত্তিতহে অনুবাদ কৰা হৈছে।